

НАСРИЙ АСАРДА ПЕЙЗАЖНИНГ ЎРНИ
(ҚЎЧҚОР НОРҚОБИЛНИНГ АЙРИМ АСАРЛАРИ МИСОЛИДА)

Гузал Амиркуловна Химматова

Филология фанлари бўйича (PhD) фалсафа доктори, доцент

Термиз давлат университети

Термиз, Ўзбекистон

guzalximmatova@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10966379>

Аннотация. Ушбу мақола пейзажнинг насрдаги ўрни ва аҳамияти хусусида. Ёзувчи пейзаж орқали нафақат табиат манзараси ва шу манзара орқали афгон урушининг фожеалари ёзувчи томонидан тасвирланганлиги ҳақида фикрлар юритилган.

Калим сўзлар: Бадий адабиёт, жангчи, оғриқ, новелла, характер, ҳарактер, жанг, пейзаж, ҳаёт, манзара, тушуниш, билиш.

МЕСТО ПЕЙЗАЖА В ПРОЗИЧНОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

Аннотация. Эта статья о роли и значении пейзажа в прозе. Думается, что не только пейзаж природы, но и трагедии Афганской войны были описаны писателем через пейзаж писателя.

Ключевые слова: художественная литература, воин, боль, роман, персонаж, персонаж, война, пейзаж, жизнь, пейзаж, понимание, знание.

THE PLACE OF LANDSCAPE IN PROSE

Abstract. This article is about the role and importance of landscape in prose. Through the writer's landscape, not only the natural landscape and the tragedies of the Afghan war are described by the writer through this landscape.

Keywords: Fiction, warrior, pain, novella, character, character, battle, landscape, life, scenery, understanding, knowledge.

Бадий адабиётнинг асосий вазифаси “инсонни тушуниш, билиш, англаш” деган қонуният мавжуд. Асарда инсоннинг ички олами, кўпинча, унинг ўй-фикрлари орқали намоён қилинади. Ички монолог қаҳрамон характери янада тарафдор очиб беришга хизмат қилади. Қ.Норқобилнинг “Босинқираш” ҳикояси ва “Асорат” новелласи тўлалигича ички монолог асосида ёзилган. Уларда жангчи-ёзувчининг ички кечинмалари, уруш хотиралари, оғриқ ва азоблари ифодаланади. Масалан, “Асорат”да шундай парча келтирилган: “Бу кеча ҳам хона чироқларини ўчирмадим... Уйкум келмаяпти. Умуман мен ҳеч қачон ухламаганман. Бу кеча ўзим жангдан келаман... Эртага ҳам, индинга ҳам, ҳар кун

менинг ҳаётим бир зайлда ўтади. Мен ўзимни Сизнинг орангизда юрганга, ҳаммангиз катори ҳаётингизда ташвишлар билан ўралашиб, умр кечираётганимга-да ишонмайман. Мен йўқман, фақат битта Кўчқор бор. Урушларда қолиб кетди Кўчқор. У ҳар куни хузурига келади” [1.308].

Урушда бўлмаган инсон ҳеч қачон унинг даҳшатини ҳис қила олмайди. Уруш ҳақида китоблар ўқиши, фильмлар кўриши ва шу орқали маълум бир маънода тасаввур уйғониши мумкин. Жангдан омон қайтган киши ўзи билан қалб жароҳатини ҳам олиб қайтади. Жангдан тана жароҳат олиши мумкин. Жароҳат ўрни битар, борингки, ундан асорат сифатида бирон белги, чандиқ қолар. Аммо қалбдаги асорат оғирроқ. У бир умр азоб беради. Ёзувчи ҳикояда ана шу қалб жароҳатлари асоратларини қоғозга туширади.

Қ.Норқобилнинг уруш мавзусидаги асарларида бадиий тасвирилар ҳам ўзига хослик касб этади. Пейзаж воқеликни жонли, китобхонга аниқ тасаввур уйғотишда муҳим ўрин тутаяди. Пейзаж бадииятнинг муҳим компонентларидан биридир. Пейзажга “Адабиётшунослик луғати”да шундай таъриф берилган:

“ПЕЙЗАЖ (французча *paysage* – жой, юрт) – адабий асарда яратилувчи бадиий воқеликнинг муҳим компоненти, воқеалар кечувчи очиқ макон (ёпиқ макон - интерьер) тасвири. Анъанага кўра, пейзаж дейилганда табиат тасвири тушунилади, лекин бу хил тушуниш бирмунча торроқ. Чунки пейзаж нафақат табиатни (агар бу сўз остида бирламчи табиат тушунилса), балки у билан бирга инсон томонидан яратилган нарсалар тасвирини ҳам кўзда тутаяди. Шу маънода, масалан, бирон-бир хиёбон ёки шаҳар кўчасинин тасвири ҳам пейзаж., ҳолбуки, улар табиат тасвири эмас, жой тасвиридир”[2.221].

М.Султонова пейзаж муаммосини монографик планда ўрганган. Унга кўра, “ёзувчи ўз гоёвийиятини фақат қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари орқали эмас, балки уларни ўраб турган табиат манзараларини тасвирлаш орқали амалга оширади. Пейзаж тасвири орқали ўқувчига таъсир этишни, ундаги гўзаллик туйғуларини тарбиялашни ҳам кўзда тутаяди”[3].

Айнан пейзаж ёрдамида ўқувчи воқеаларнинг қаерда (кемада, шаҳар кўчаларида, ўрмонда ва ҳоказоларда) ва қачон содир бўлишини (яъни қайси вақтда содир бўлишини) аниқ тасаввур қила олади.

Аммо пейзажга ҳар бир ижодкор индивидуал ёндашишини назардан четда қолдириб бўлмайди. Табиат ва жой манзараларининг тасвири қаҳрамон руҳиятини ҳам ифодалайди. Бу нафақат инсон руҳиятидаги гўзаллик туйғулари, эстетик жиҳатларини, балки тушқун, ваҳм, даҳшатни ифодалашда ҳам кўринади. “Дарё ортидаги йиғи” қиссасида адиб жанггоҳларни тасвирлашда, жангчилар кайфияти, руҳиятини ифодалашда пейзаж

воситаларидан фойдаланади: “Кузнинг сокин тонги. Яланғоч дарахтлар қилт этмайди. Совуқ этни жунжиктиради. Бу сирли сокинлик ичра ўлим ваҳми кезади. Кичик уйлар, хароба ҳовлилар расом тасвирлаган аллақандай сувратни эсга солади. Взвод шу қишлоқни ёриб ўтиб, Баграм йўлида ҳимояга туриши керак. Кобулдан Саланг тоғларига озик-овқат олиб ўтаётган машиналарни қўриқлаб туриши лозим. Бу ер ўлим маскани, деб номланган Чорикорнинг бошланиш қисми.[4.81]

Юқоридаги парчада куз, совуқ ҳаво, вайрон бўлган харобалар орқали урушнинг бутун бир даҳшатини кўрсатиб беради.

Мана бу парчада эса бошқа бир кайфият ҳукмрон: “Ҳаво тоза эди. Ёмғирдан чайилган тоғ-адирлар гўё қўл узатсанг етгудай яқинлашиб қолган. Атроф тип-тиник. Қисм худудига ҳам аллақандай файз кирган. Қазармалар кечагидай ғариб аҳволда эмас. Осмонда паға-паға нур ичириб эркалаётгандай – гоҳ борлиқни чароғон этади, гоҳ сурув булутлар ортидан паналайди”[5.187].

Бу парчада эса пейзаж тасвирида ваҳм, тушқун кайфиятдан кўра умидбахш туйғулар ифодаланган, гўёки атрофда уруш бўлмагандай. Атроф, табиатнинг мўъжизалари бир зум бўлса-да сизга уруш даҳшатини унуттиради. Инсонга бир умид, яшашга интилишни беради. Демак, пейзаж инсон руҳиятини, кайфиятини кўрсатишда муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Пейзаж, айниқса, уруш бўлган ҳудуд манзаралари тасвирида воқелик ҳақида муайян тасаввур беради. Яъни, урушнинг даҳшатини ифодалашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Қ.Норқобил урушни тасвирлар экан, жангдан кейинги ҳолатлар, манзараларни майда деталгача кўрсатади.

Пейзажда интерьер ҳам муҳим ўрин тутади. Бадиий асарда интерьер персонажларнинг яшаш шароитларини кўрсатади ва шу билан асосан персонажлар ва ижтимоий муҳитни тавсифлаш учун ишлатилади.

Муаллиф ўқувчи учун айтилмаган нарсаларни таърифлаши шарт эмас. Масалан, Лев Толстой "Уруш ва тинчлик" да асосан индивидуал тафсилотлар билан чекланган. Санкт-Петербургдаги княз Андрейнинг уйи аслида таърифланмаган, фақат овқатланиш хонаси ҳақида у “нафис, янгидан, бой” безатилган деб айтилган: “салфеткалардан тортиб, кумуш, фаянс ва биллургача бўлган ҳамма нарсалар энди турмуш қурилган оиласида содир бўладиган янгиликнинг ўзига хос изи”. Бундан ўқувчи ошхона ҳақида тахминий тасаввурга эга бўлади.

Баъзида ёзувчи бирон ёпиқ макон, яъни интерьерни тасвирлашда кенг тафсилотлар, майда деталларгача кўрсатади. Қ.Норқобил “Кулиб тур, азизим” қиссида жой, макон

тасвирини батафсил тасвирлайди: “Қишлоқни оралаб ўтдик. Ўқ отилмади. Ўн еттинчи кузатув нуқтасига етиб бордик. Атрофи баланд девор билан ўралган қалъа. Унинг уч тарафида махсус истеҳкомлар қурилиб, танклар қўйилган эди. Кузатувчи аскарлар ҳар кунлик ишимиз шу, атрофни кузатиб турибмиз дегандай, қўлини иягига тираб хаёл суриб туришарди.

Ичкарида эса, ҳовлида ўчоқ, тандир, қудуқ, супа. Қисқаси, қўрғон бой кишининг ҳовлиси бўлганлиги билиниб турибди. Ҳовлининг кун ботарида сарҳадсиз токзор чўзилган. Узум новдалари пиндик отиб, барг чиқариб қолган эди. Сўл томонда эса улкан боғ ястанган. Ўриклар оппоқ гулга кирган. Қўрғон ичкарисидаги кенг хоналарнинг бирида йигирма чоғли аскарга жой ҳозирланган. Кейинги хона ошхона. Бириси офицерлар ётоғи. Кичик хонага алоқа қурилмалари, турли хил ускуналар ўрнатилган. Ҳовли сатҳида ҳар хил ҳажмдаги ўқ гилзалари, БМП-2, танк снарядлари сочилиб ётарди. Супа ёнида снарядлар жойлашган кутилар тахланиб турар, бериқдаги чуқурда эса ток тарқатувчи двигател жойлаштирилганди”[6.117].

Юқоридаги парчада уруш кечаётган маконни бўёқларсиз, аслилигича тасвирлаб беришга ҳаракат қилган. Адиб китобхонга кўпроқ информация бериш орқали уруш манзараларини янада тўлароқ очиб беради.

Ёки “Дарё ортидаги йиғи” қиссасини олайлик. Баҳор чекиниб, ёруғ ва ҳароратли кунлар бошланди. Офтобурар паллада табиатнинг ҳар бир мавжудоти ботинида бўшанглик етилади. Бунақа ҳолатда кишига ҳеч нарса ёқмайди. Агар ротадагиларга дала машқи, қоровулхонага бориш ҳақида батальон штабидан буйруқ келса, асти қўяверинг. Жангчиларнинг қовоқ-тумшуғи осилиб, кўпчилик дарров касал бўлиб қоларди. Шундай мудроқли кунларнинг бирида полк карнайи важоҳатли чийиллаб, казарма устидаги каптарлар тинчи бузилди. Икки дақиқа ўтар-ўтмас саф майдонида тўқис қуролланган аскарлар тизилишиб турарди. Полк командири ҳарбийча саломдан сўнг, барча зобит ва прапоршчикларни ҳузурига чорлади.

— Бирор совуқ хабарнинг иси келаяпти, — деди Мўмин.

— Урушга чиқамизов. Ишқилиб худо урган жойга бормайлик-да.

— Афғонистоннинг қаерида оромгоҳ бор? — дея кесатдим мен.

— Ҳарҳолда, тирик қайтишингга ишонадиган жойлар топилиб қолади...

— Панжшир ё Чорикорга дейишса-чи?

— Нафасингни ел олсин!

— Ел оладими, сел оладими, бўлиши мумкин...

— Броня зудлик билан — паркка, пиёдалар — жанг тўрвасини тайёрласин! Битта БМП

дўхтирлар билан боради. Кечкурун йўлга тушамиз, — деди рота командири қатъий оҳангда.

Кун оққач, парк ортидаги майдонга машиналарни олиб чиқдик.

— Ўн тўртинчи, сен тиббий қисмга борасан! — деди рота техниги, прапоршчик Довгий.

Мен дўхтирлар билан бирга бўлишдан қувондим. Ринат икковимиз полк “тиббий қисмига етиб келганимизда дўхтирлар ҳамма ашқол-дашқолларини ташқарига чиқариб бўлишган, ёнида дўхтирлар белгиси туширилган кўкимтир, иккита усти ёпиқ машинага зарур жиҳозларни юклашаётган эди. Бизни кузойнак тақиб олган катта лейтенант қарши олди.

— Иккинчи ротаданми? Яхши бўлди. Мен сизлар билан бораман.[7.135]

Ушбу табиат тасвири орқали адиб афғон табиати ва манзарасини тасвирлаши билан бир ўринда жангчилар ички руҳияти, жанг манзараларини улар психологиясига таъсирини пейзаж орқали тасвирлаб берганлигини англамоғимиз керак.

Маълумки, лирикада насрга нисбатан пейзажнинг тасвир кўлами кенгрок. Кўп ҳолларда пейзаж лирикасида табиат манзараси шоир учун бир восита вазифасини бажариши, рамзий образга айланиб, ижтимоий мавзуларни ифодалашини мумкин.

Аммо Кўчқор Норқобилнинг эса, нафақат лирикасида, балки насрида ҳам пейзаж алоҳида ўрин тутишини у ёзган асарлари орқади кўришимиз мумкин. Адиб насрида пейзаж кўпроқ лирик кайфият, табиатдан завқланиш, оний лаҳзалар ифодаси билан таассурот қолдиради. Бунинг исботини, юқорида таҳлилга тортилган асарлари мисолида кўришимиз мумкин.

REFERENCES

1. Норқобил Қ. Асорат / Қуёшни ким уйғотади?: қиссалар, ҳикоялар. – Т.: “Шарқ” НМАК, 2007. – 308 б.
2. Куронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Т.: Akademnashr, 2013. – Б.220-221.
3. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/muhim-badiiy-vosita/#>
4. Норқобил Кўчқор. Кулиб тур, азизим. Қуёшни ким уйғотади?: қиссалар, ҳикоялар – Т.: “Шарқ” МАК, 2007. – Б.81.
5. Норқобил Кўчқор. Ўн саккизга кирмаган мен бор. Қуёшни ким уйғотади?: қиссалар, ҳикоялар – Т.: “Шарқ” НМАК, 2007. – Б.187.
6. Норқобил Кўчқор. Кулиб тур, азизим. Қуёшни ким уйғотади?: қиссалар, ҳикоялар – Т.: “Шарқ” НМАК, 2007. – Б.117.

7. Норқобил Қўчқор. Кулиб тур, азизим. Дарё ортидаги йиғи: қиссалар, ҳикоялар – Т.: “Шарқ” НМАК, 2007. – Б.135.